

Ilona Molenda-Grysa

Kształtowanie przedsiębiorczości na rynku żywności ekologicznej w województwie świętokrzyskim

Ekonomiczne Problemy Usług nr 98, 535-545

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ilona Molenda-Grysa

Politechnika Świętokrzyska w Kielcach

KSZTAŁTOWANIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA RYNKU ŻYWNOŚCI EKOLOGICZNEJ W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM

Wprowadzenie

W ostatnich kilku latach w Polsce obserwuje się dynamiczny wzrost liczby producentów żywności ekologicznej. Integracja Polski z Unią Europejską umożliwiła wykorzystanie naturalnych uwarunkowań do rozwoju produkcji żywności ekologicznej przez programy dofinansowania tego rodzaju działalności. Województwo świętokrzyskie ma sprzyjające warunki naturalne do rozwoju rolnictwa ekologicznego, o czym świadczy wzrastająca z roku na rok liczba gospodarstw ekologicznych i zajmowane przez nie użytki rolne. Rolnictwo ekologiczne jest szczególnym rodzajem gospodarowania, dlatego może być rozpatrywane jako proces dyfuzji innowacji¹. Innowacyjność w rolnictwie pełni takie same funkcje, jak w innych sektorach gospodarki, lecz musi uwzględniać jego specyficzne cechy, głównie biologiczny i przestrzenny charakter produkcji. Wiązą się z tym długie cykle produkcyjne, sezonowość produkcji oraz duża jej zależność od jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej². Innowacje w tym obszarze działalności polegają między innymi na uświadamianiu, że produkcja metodami ekologicznymi ma

¹ Więcej zob. K. Gutkowska, S. Żakowska-Biemans, *Badania rozwoju podaży żywności ekologicznej w Polsce*, w: *Badanie rozwoju rynków produktów rolnictwa ekologicznego i żywności ekologicznej w Polsce*, red. A. Graczyk, K. Mazurek-Lopacińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 51.

² H. Kałuża, M. Rytel, *Innowacyjność w świetle studium przypadku gospodarstw rolniczych z gminy Mokobody*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2010, t. XII, z. 5, s. 68.

szczególne znaczenie w przedsiębiorstwach ukierunkowanych na rozwój. Innowacyjne strategie rozwoju są wyróżniane na podstawie kryterium ekologicznego, łączy ono działania prozdrowotne i prośrodowiskowe z zasadą zrównoważonego rozwoju regionu. Propozycja nowej perspektywy finansowej UE stwarza duże możliwości wspierania finansowego działań o charakterze ekoinnowacji, w których polskie przedsiębiorstwa żywności ekologicznej mogą znaleźć swoją szansę rozwoju³. Ponadto dzięki produkcji ekożywności zapobiega się degradacji środowiska naturalnego i dba o dobrostan zwierząt.

1. Idea rolnictwa ekologicznego

Rolnictwo ekologiczne ma prawie stuletnią historię, a jego początki są związane z oddolną inicjatywą obywatelską – działalnością inicjatorów, twórców nowych, naturalnych sposobów uprawy roślin i chowu zwierząt oraz z ruchami społecznymi, które wsparły te inicjatywy. Zaangażowanie państwa odnotowano stosunkowo niedawno – w krajach Europy Zachodniej w latach osiemdziesiątych XX wieku, w Polsce – pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Historyczne koncepcje rolnictwa ekologicznego pojawiły się niezależnie od siebie na początku ubiegłego wieku głównie w krajach europejskich (Niemcy, Polska, Szwajcaria, Wielka Brytania, Francja)⁴. Do dziś Europa przoduje w badaniach nad rozwijającymi się ekologicznymi metodami gospodarowania w rolnictwie oraz rynkiem żywności ekologicznej⁵.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i objęciu polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną rozpoczęto realizację Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), w którym zawarto działania wspierające przedsięwzięcia rolno-środowiskowe i poprawiające dobrostan zwierząt. Obecnie programy rolno-środowiskowe są jednym z działań osi 2 *Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich* w ramach PROW na lata 2007–2013. Jest w nim pakiet rol-

³ B. Ziółkowski, L. Woźniak, *Podwaliny i perspektywa ekologiczna jako determinanty modelu zachowania innowacyjnego przedsiębiorstwa*, w: *Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP*, red. L. Woźniak, J. Strojny, E. Wojnicka, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010, s. 60–61, 66.

⁴ W. Łuczka-Bakuła, *Rynek żywności ekologicznej. Wyznaczniki i uwarunkowania rozwoju*, PWE, Warszawa 2007, s. 33.

⁵ J. Tyburski, S. Żakowska-Biemans, *Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007, s. 7.

nictwo ekologiczne, który składa się z 12 wariantów wsparcia określonych rodzajów upraw w okresie przestawiania na rolnictwo ekologiczne i kontynuowania produkcji⁶. Ekologiczne metody produkcji rolniczej wpisują się w koncepcję rozwoju zrównoważonego, która zakłada spójność między celami ekonomicznymi, środowiskowymi i społecznymi. Dzięki uprawie bez stosowania chemii rolnej i stałej kontroli procesu produkcyjnego rolnictwo ekologiczne gwarantuje wysoką jakość produktów i ochronę zasobów naturalnych⁷.

Rolnictwo ekologiczne to najbardziej przyjazna środowisku produkcja rolnicza. Dzięki uprawie bez agrochemii i kontrolowanym metodom produkcji rolnictwo ekologiczne przyczynia się do zachowania bioróżnorodności i ochrony zasobów naturalnych, a także produkcji żywności o wysokiej jakości. Produkcja żywności metodami ekologicznymi, w czystym i bezpiecznym środowisku, bez sztucznych nawozów i syntetycznych środków ochrony roślin, bez antybiotyków, hormonów wzrostu i genetycznie modyfikowanych organizmów jest ważnym kierunkiem w światowym rolnictwie i w Polsce. Dzięki tym metodom żywność ekologiczna cieszy się coraz większym zainteresowaniem, a co za tym idzie, rośnie zapotrzebowanie na żywność najwyższej jakości. Wobec łatwej dostępności wielu dóbr ważne jest, aby rynek w Polsce zaoferował żywność ekologiczną w wystarczającej ilości. Istotna jest ochrona konsumenta przed pseudoekologicznymi wyrobami – tak zwaną zdrową żywnością – które nie mają atestu na zgodność z kryteriami produkcji ekologicznej, a są w powszechnej sprzedaży⁸.

Rolnictwo ekologiczne może się rozwijać w regionach o małym stopniu uprzemysłowienia i skażeniu środowiska przyrodniczego. Gospodarstwa ekologiczne powinny być odpowiednio zlokalizowane, czyli na terenach o niskim stopniu zanieczyszczenia środowiska i w odpowiedniej odległości od dróg o dużym natężeniu ruchu drogowego. Zawartość metali ciężkich w glebie nie może przekraczać dopuszczalnych norm. Spełnienie wymogów lokalizacji i czystości gleby jest warunkiem podjęcia produkcji ekologicznej bądź przestawienia gospodarstwa na ekologiczne metody wytwarzania, ponieważ musi uzyskać certyfikat produkcji ekologicznej. Rolnictwo ekologiczne może zatem rozwijać się w regionach

⁶ S. Żakowska-Biemans, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w kontekście wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2010, t. XII, z. 2, s. 342.

⁷ D. Komorowska, *Rozwój produkcji i rynku żywności ekologicznej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, t. XI, z. 3, s. 123.

⁸ W. Łuczka-Bakuła, dz.cyt., s. 33–37.

o niskim stopniu zanieczyszczenia środowiska, a zarazem przeciwdziałać degradacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej⁹.

Ekologiczna metoda produkcji pełni wiele korzystnych funkcji: dostarcza wyroby na specyficzny rynek kształtowany przez popyt na produkty ekologiczne, jednocześnie wytwarza dobra publiczne w sektorze żywnościowym oraz przyczynia się do ochrony środowiska i społecznego rozwoju obszarów wiejskich. Rynek żywności ekologicznej obejmuje producentów, którzy wytworzyli żywność zgodnie z zasadami metody ekologicznej i także otrzymali odpowiedni certyfikat, oraz nabywców generujących popyt na produkty ekologiczne, które ze względu na swoją cenę i wysoką jakość są sprzedawane po stosunkowo wysokich cenach. Przedmiotem obrotu na tym rynku jest specyficzny produkt - żywność ekologiczna, którą wytwarza się zgodnie ze ściśle określonymi zasadami, regulowanymi przez prawo polskie i prawo Unii Europejskiej¹⁰.

2. Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie świętokrzyskim

Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się ogromnym zróżnicowaniem glebowym i klimatycznym, dysponuje lepszymi, choć bardzo zróżnicowanymi warunkami do produkcji rolnej w porównaniu z krajowymi. Znajdują się tu obszary o najwyższym w Polsce nasłonecznieniu, wyższej średniej rocznej temperaturze powietrza i o dłuższym okresie bezprzymrozkowym w stosunku do średnich krajowych. Niektóre powiaty (opatowski, kazimierski, pińczowski i duża część jędrzejowskiego) mają dobre gleby i doskonale je wykorzystują. Średnia wydajność produkcji rolnej z 1 ha jest wyższa niż średnia krajowa. W południowej części województwa znajduje się zagłębie produkcji warzywniczej dla całej południowej Polski. Rejon sandomiersko-opatowski obejmuje powiaty o najwyższej produkcji. Sadownictwo w powiecie sandomierskim zajmuje czołowe miejsce w kraju. Czyste środowisko, duże rozdrobnienie gospodarstw i zasoby siły roboczej

⁹ D. Komorowska, *Rolnictwo ekologiczne w strategii poprawy konkurencyjności regionu*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2008, t. X, z. 2, s. 183.

¹⁰ B. Pilarczyk, R. Nestorowicz, *Marketing ekologicznych produktów żywnościowych*, Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 63.

oraz stosunkowo dobre przygotowanie rolników do prowadzenia produkcji rolniczej sprzyjają rozwojowi rolnictwa ekologicznego¹¹.

W województwie świętokrzyskim występuje bardzo nierównomierny rozwój gospodarstw ekologicznych. Najwięcej znajduje się w powiatach: pińczowskim, kieleckim i staszowskim, najmniej zaś w skarżyskim i kazimierskim¹².

3. Przedsiębiorczość świętokrzyskich producentów żywności ekologicznej

Pierwsze gospodarstwa ekologiczne w kraju i w województwie świętokrzyskim powstały na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia. Wprowadzenie w 1999 roku dotacji do kontroli gospodarstw ekologicznych, a później po wstąpieniu Polski do UE dotacji do powierzchni użytków rolnych oraz kosztów kontroli wyraźnie zdynamizowało proces powstawania gospodarstw ekologicznych. Jednak w kolejnych latach dynamika powstawania nowych gospodarstw ekologicznych trochę osłabła i w województwie świętokrzyskim była niższa niż średnia w kraju. W roku 1999 co piąte gospodarstwo ekologiczne w Polsce znajdowało się w województwie świętokrzyskim (drugie miejsce wśród województw), w 2005 roku – co dziewiąte (czwarte miejsce), a w 2011 roku – już co osiemnaste (dziewiąte miejsce). W roku 2011 było 1297 gospodarstw ekologicznych (stan na 31.12.2011), co stanowiło ponad 12-krotny wzrost w stosunku do 1999 roku, a w Polsce w tym okresie ich liczba zwiększyła się aż 43-krotnie¹³.

Podobnie było pod względem użytków rolnych. W roku 1999 w województwie świętokrzyskim rolniczą produkcję ekologiczną prowadzono na powierzchni 570,2 ha (piąte miejsce wśród województw; ok. 9% upraw w Polsce), w 2005 roku powierzchnia upraw wzrosła do 7636,9 ha (jednak było to już dziesiąte miejsce i ok. 5% upraw w Polsce), a w 2011 roku wynosiła ona 13 688,35 ha (dwunaste miejsce i ok. 2,5% upraw w Polsce)¹⁴. O ile powierzchnia ekologicznych upraw w Polsce wzrosła w 2011

¹¹ *Świętokrzyskie gospodarstwa ekologiczne*, Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego w Kielcach, Modliszewice 2009, s. 5–6.

¹² M. Szalda, *Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce i w Świętokrzyskiem w ramach PROW 2007–2013*, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Modliszewice 2011, s. 16.

¹³ *Rolnictwo ekologiczne w Polsce w latach 1999–2000*, Inspekcja Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych, Warszawa 2001, s. 17; *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005–2006*, IJHARS, Warszawa 2007, s. 11; www.ijhars.pl/raporty-i-analazy.html, dostęp 12.03.2012.

¹⁴ *Rolnictwo ekologiczne w Polsce w latach 1999–2000...*, s. 21; *Raport o stanie rolnictwa...*, s. 11; www.ijhars.pl/raporty-i-analazy.html, dostęp 12.03.2012.

roku 81-krotnie w stosunku do 1999 roku, o tyle w tym okresie w Świętokrzyskiem zanotowano 23-krotny wzrost ekologicznych użytków rolnych.

Podmioty gospodarcze, będące producentami ekologicznymi, prowadzą różnorodną działalność, między innymi skup surowców ekologicznych, import i eksport produktów ekologicznych, konfekcjonowanie i handel, produkcję produktów i półproduktów przetworzonych, przetwórstwo produktów ekologicznych¹⁵. Ponadto niektórzy producenci żywności ekologicznej w Świętokrzyskiem wprowadzają innowacje polegające między innymi na stosowaniu nowoczesnej technologii liofilizacji żywności ekologicznej¹⁶ lub skonstruowaniu wypalacza gazowego wykorzystywanego do zwalczania chwastów w uprawie warzyw¹⁷. Ponadto niektóre gospodarstwa ekologiczne prowadzą działalność szkoleniową dla doradców, rolników i młodzieży szkolnej.

Na polskim rynku żywności ekologicznej przeważają nieprzetworzone produkty pochodzenia roślinnego, dlatego najliczniejszą grupę producentów ekologicznych tworzą gospodarstwa rolne. Podobna struktura podmiotów gospodarczych występuje na świętokrzyskim rynku żywności ekologicznej. W latach 2009–2010 gospodarstwa ogółem stanowiły około 99% świętokrzyskich producentów żywności ekologicznej, w tym na gospodarstwa w okresie przestawiania przypadało 25–28,6%, a na gospodarstwa z certyfikatem – 70,5–74%. Na pozostały 1% podmiotów gospodarczych składały się przetwórnice i inni producenci ekologiczni (rys. 1).

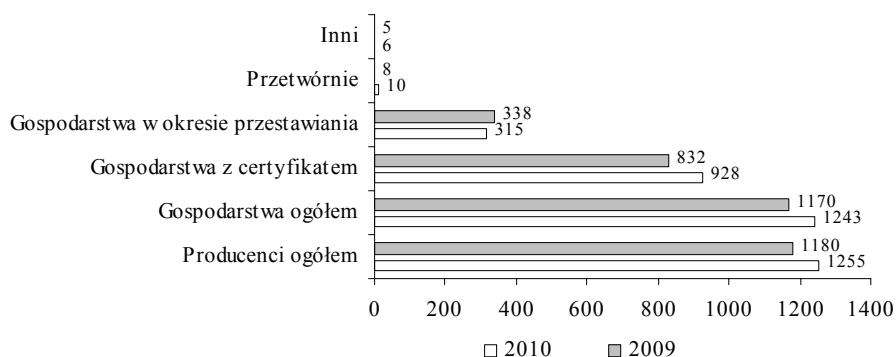
W latach 2003–2011 zarówno w Polsce, jak i w województwie świętokrzyskim wzrastała liczba przetwórci ekologicznych. W Świętokrzyskiem rozpoczęto ekologiczną działalność przetwórczą w trzech podmiotach, a w 2004 roku ich liczba stopniowo wzrastała i od 2008 roku funkcjonuje ich 10 (poza 2009 r., gdy ich liczba spadła do 8). W Polsce w analizowanym okresie odnotowano od 22 do 324 przetwórci (rys. 2). Warto podkreślić, że w Świętokrzyskiem przetwarza się głównie warzywa, owoce, kawę, herbatę, zioła, nie ma natomiast ekologicznych zakładów przetwórczych mleka i mięsa¹⁸.

¹⁵ K. Szoltysek, A. Piekara, *Tendencje rozwoju rolnictwa i żywności ekologicznej na Dolnym Śląsku*, „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” 2010, Vol. 55 (4), s. 136.

¹⁶ www.lyovit.com.pl, dostęp 25.03.2012.

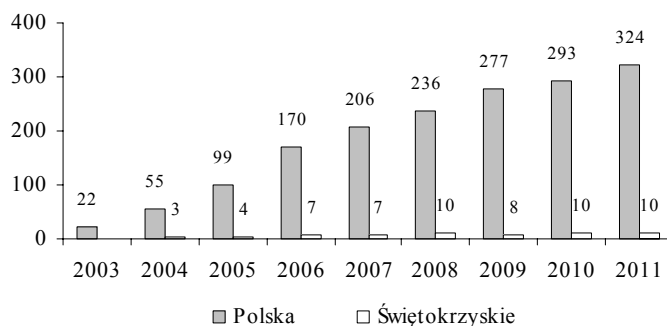
¹⁷ M. Szałda, dz.cyt., s. 21.

¹⁸ Tamże, s. 10–11.

Rysunek 1. Producenci żywności ekologicznej w województwie świętokrzyskim w latach 2009–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009–2010*, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa 2011, s. 36–37.

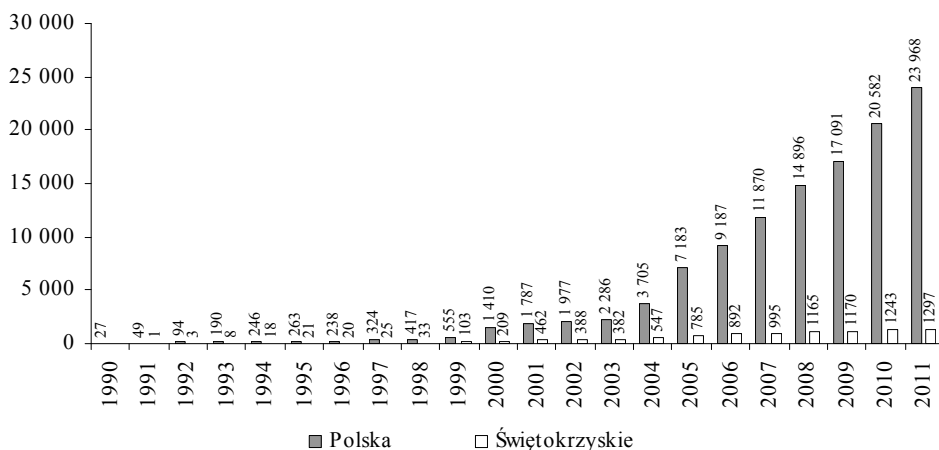

Rysunek 2. Liczba przetwórnicy ekologicznych w województwie świętokrzyskim i w Polsce w latach 2003–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005–2006*, IJHARS, Warszawa 2007, s. 19–20; *Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2007–2008*, IJHARS, Warszawa 2009, s. 17; *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009–2010*, IJHARS, Warszawa 2011, s. 19; www.ijhars.pl/raporty-i-analizy.html, dostęp 12.03.2012.

Pierwsze gospodarstwo ekologiczne w województwie świętokrzyskim zarejestrowano w 1991 roku (1), a ich liczba wzrastała do 2011 roku (1297), poza latami 1996, 2002, 2003, kiedy zanotowano spadek w stosunku do poprzedniego roku. Na taką sytuację prawdopodobnie miały wpływ trudności związane między innymi z brakiem rynku zbytu produktów ekologicznych, skutecznych środków

ochrony roślin i mało efektywną promocją rolnictwa ekologicznego¹⁹. Analizując dane za lata 1990–2011 dotyczące Polski, odnotowano tendencję wzrostową liczby gospodarstw ekologicznych – z 27 do 23 968, poza 1996 rokiem, gdy ich liczba zmniejszyła się w stosunku do 1995 roku (rys. 3).

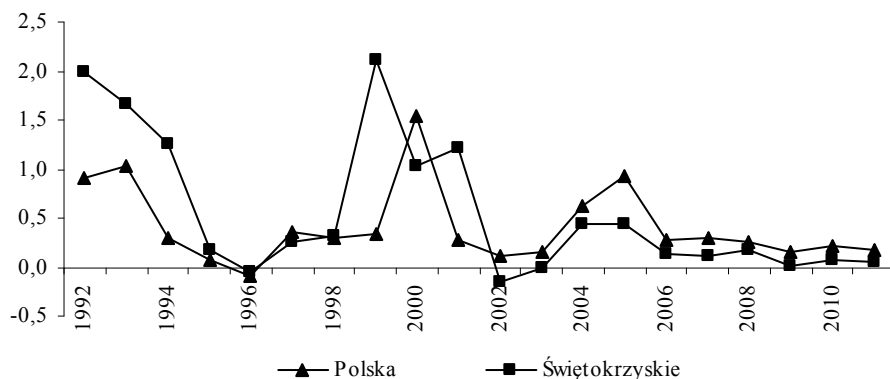
Rysunek 3. Liczba gospodarstw ekologicznych w województwie świętokrzyskim i w Polsce w latach 1990–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005–2006...*, s. 36; *Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2007–2008...*, s. 13–14; *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009–2010...*, s. 37–38; www.ijhars.pl/raporty-i-analazy.html, dostęp 12.03.2012.

Udział liczby świętokrzyskich gospodarstw we wszystkich gospodarstwach w Polsce wynosił 2% w 1991 roku i wzrastał do 25,9% w 2001 roku, a następnie stopniowo zmniejszał się do 5,4% w 2011 roku. Głównym powodem, dla którego rolnicy decydowali się na przestawienie swoich gospodarstw z konwencjonalnych na ekologiczne, były niewątpliwie dopłaty rolno-środowiskowe. Analizując dynamikę zmian liczby gospodarstw ekologicznych w latach 1992–2011, można zauważyć, że województwo świętokrzyskie miało najsilniejszą tendencję wzrostową w latach 1996–1999, która następnie gwałtownie się obniżała do 2002 roku, po czym nieznacznie wzrosła i się ustabilizowała. Tendencja zmian

¹⁹ Więcej zob. w K. Kucińska, A. Staroszczyk, N. Brzezina, K. Noras, *Szanse i ograniczenia rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie świętokrzyskim*, „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” 2010, Vol. 55 (3), s. 205–209.

w Polsce przebiegała podobnie jak w województwie świętokrzyskim, choć nie tak gwałtownie (rys. 4).

Rysunek 4. Dynamika zmian liczby gospodarstw ekologicznych w województwie świętokrzyskim i w Polsce w latach 1992–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005–2006...*, s. 36; *Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2007–2008...*, s. 13–14; *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009–2010...*, s. 37–38; www.ijhars.pl/raporty-i-analazy.html, dostęp 12.03.2012.

Zakończenie

Rynek żywności ekologicznej w Polsce i województwie świętokrzyskim cechuje się wieloma ograniczeniami. Największe wynikają z rodzaju produkcji ekologicznej, wielkości gospodarstw i ich rozproszenia. Z punktu widzenia efektywności jego funkcjonowania za pozytywną zmianę należy uznać stosunkowo wysoką dynamikę wzrostu liczby gospodarstw w Polsce i w województwie świętokrzyskim oraz wzrost powierzchni gospodarstw ekologicznych. Nadal jednak rozproszenie produkcji jest duże, w wyniku czego rolnik nie jest w stanie dostarczyć dużych partii produktu i dlatego nie ma wystarczających przesłanek ekonomicznych powstawania przetwórci ekologicznych.

Pozytywny wpływ na przestawianie się rolników na produkcję ekologiczną mają dotacje z Unii Europejskiej oraz krajowe wsparcie finansowe. Instrumentem realizacji Wspólnej Polityki Rolnej w zakresie działań prośrodowiskowych są programy rolno-środowiskowe. Prawdopodobnie rozwinięty rynek ekologicz-

nych środków produkcji i zbytu przyczyniłby się do tego, że rolnicy uwierzyliby w możliwość produkcji przynoszącej oczekiwane zyski. Rolnictwo ekologiczne zwiększa także atrakcyjność agroturystyki dzięki oferowaniu gościom produktów ekologicznych o wysokich walorach zdrowotnych oraz możliwości zachowania urozmaiconego krajobrazu. Tworzy ono warunki do uzyskania dodatkowych dochodów z prowadzenia edukacji ekologicznej w gospodarstwach cechujących się różnorodnością uprawianych gatunków roślin i hodowanych zwierząt. Ponadto mobilizuje przedsiębiorców do poszukiwania i wdrażania innowacyjnych rozwiązań w produkcji żywności ekologicznej.

Literatura

- Gutkowska K., Żakowska-Biemans S., *Badania rozwoju podaży żywności ekologicznej w Polsce*, w: *Badanie rozwoju rynków produktów rolnictwa ekologicznego i żywności ekologicznej w Polsce*, red. A. Graczyk, K. Mazurek-Lopacińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009.
- Kałuża H., Rytel M., *Innowacyjność w świetle studium przypadku gospodarstw rolniczych z gminy Mokobody*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2010, t. XII, z. 5.
- Komorowska D., *Rolnictwo ekologiczne w strategii poprawy konkurencyjności regionu*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2008, t. X, z. 2.
- Komorowska D., *Rozwój produkcji i rynku żywności ekologicznej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, t. XI, z. 3.
- Kucińska K., Staroszczyk A., Brzezina N., Noras K., *Szanse i ograniczenia rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie świętokrzyskim*, „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” 2010, Vol. 55 (3).
- Łuczka-Bakuła W., *Rynek żywności ekologicznej. Wyznaczniki i uwarunkowania rozwoju*, PWE, Warszawa 2007.
- Pilarczyk B., Nestorowicz R., *Marketing ekologicznych produktów żywnościowych*, Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005–2006*, IJHARS, Warszawa 2007.
- Rolnictwo ekologiczne w Polsce w latach 1999–2000*, Inspekcja Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych, Warszawa 2001.

- Szałda M., *Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce i w Świętokrzyskiem w ramach PROW 2007–2013*, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Modliszewice 2011.
- Szołtysek K., Piekara A., *Tendencje rozwoju rolnictwa i żywności ekologicznej na Dolnym Śląsku*, „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” 2010, Vol. 55 (4).
- Świętokrzyskie gospodarstwa ekologiczne*, Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego w Kielcach, Modliszewice 2009.
- Tyburski J., Żakowska-Biemans S., *Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007.
- www.ijhars.pl/raporty-i-analazy.html, dostęp 12.03.2012.
- www.lyovit.com.pl, dostęp 25.03.2012.
- Ziółkowski B., Woźniak L., *Podwaliny i perspektywa ekologiczna jako determinanty modelu zachowania innowacyjnego przedsiębiorstwa*, w: *Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP*, red. L. Woźniak, J. Strojny, E. Wojnicka, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.
- Żakowska-Biemans S., *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w kontekście wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2010, t. XII, z. 2.

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE ORGANIC FOOD MARKET IN ŚWIĘTOKRZYSKIE

Summary

Świętokrzyskie has favorable natural conditions for development of organic farming. Polish integration with the European Union has created the possibility of using natural conditions for the development of organic food production, among others through the implementation of funding programs for this activity. It attempts to identify stimuli affecting the decision about running organic farm, and what was their impact on the development of entrepreneurship in the market of organic food in Świętokrzyskie.